

TƏHSİL FƏLSƏFƏSİNİN ELMİ BİLİK SAHƏSİ KİMİ TƏŞƏKKÜLÜ

Şelementyeva Tatyana Valeryevna
Novosibirsk Dövlət Memarlıq-İnşaat Universiteti

Açar sözlər: təhsil, biliklər, integrasiya, təhsil paradigması.

Ключевые слова: образование, знания, интеграция, парадигма образования.

Key words: education, knowledge, integration, training paradigm.

Elmdə "təhsil" məfhumunun tərifinə bir neçə yanaşma məlumdur.

Fəlsəfi nəqteyi-nəzərindən bu, cəmiyyətin bir şəxs, yaxud qrupdan digərinə dəyərlərini, təcrübələrini, biliklərini ötürməsinin rəsmiləşdirilmiş prosesidir. Vətəndaşın təhsil alması dedikdə, fəlsəfə bilimi subyektinin sənəddə təsdiqlənən müəyyən maarif səviyyəsinə çatması nəzərdə tutulur (1, səh.150). Filosofların fikrinə, "fəlsəfə program hazırlanarkən qərar vermənin başlanğıc nöqtəsidir və proqramla əlaqədar veriləcək qərarların aşqarını təşkil edir" (J.Soodland).

Hal-hazırda klassik təhsil modelinin müasir cəmiyyətin tələblərinə cavab vermədiyi barədə fikirlər də vardır. Təhsilin fəlsəfi dərk edilməsi "təhsil fəlsəfəsi" adında müstəqil fənnin formalaşmasında öz inikəsini tapmışdır.

Elmi biliyin müstəqil sahəsi kimi təşəkkül prosesində olan təhsil fəlsəfəsi, ümumi fəlsəfənin nəzəri-metodoloji aparatını birləşdirib konkretləşdirərək və xüsusi elmlərdə toplanan biliklərdən istifadə edərək pedaqoji gerçəkliyə, onun məsələləri və ziddiyyətlərinə münasibəti təkmilləşdirir və bu gerçəkliyə müəyyən mənalara qazandırır, dəyişdirilməsinin mümkün konseptual variantlarını irəli sürür (2, səh.24).

Klassik təhsil paradigmasına tarix boyunca müxtəlif dəlillər verilmişdir. Klassik paradigmaya şəxs olan ideal və normalar modifikasiya edilmiş, tamamlanmış, dəyişdirilmişdir. İbtidai və orta təhsil sisteminə ifadəsini tapan universal təhsil istiqaməti sonradan başqa bir ideya – şəxsiyyətin təbii hüquqları, o cümlədən təhsil hüququ ideyası ilə təkmilləşdirildi. Bizim ölkəmizdə şəxsiyyətin təbii hüquqları ideyasına uzun zaman heç əhəmiyyət verilməmişdir. Dövlət sisteminə müəyyən (olduqca orta) təhsil səviyyəsi əvvəllər siniflər üzrə fərqləndirilmiş, sonra ümumi təhsil olaraq bərabərləşdirilmişdir. Eyni zamanda şəxsiyyətin təhsili seçmə hüququna malik olduğu tamamilə nəzərdən qəçirilmişdir.

Bununla belə təhsilliliyin başa düşülməsinə yanaşmalar da dəyişir. İnsan və təhsillilik barəsində ənənəvi fikirlərdən əlavə yeni fikirlər formalaşır, pedaqogikanın antropoloji əsaslarının əvəz olunması gerçəkləşir. Təhsilli insan, hətta dünyagörüşü formalaşmış olsa belə, "bilən insan" olmaqdan daha çox həyata hazırlanmış, müasir cəmiyyətin mürəkkəb məsələlərinə bələd olan, həyatda yerini dərk etməyə qabil insan olur (3, səh.27). Təhsil azad şəxsiyyətin formalaşması, digər insanları başa düşməsi, təfəkkürün, ünsiyyətin formalaşması və

nəhayət, insanın əməli iş və hərəkətləri üçün şərait yaratmalıdır.

Zəmanəməz üçün önəmli olan daha bir tələb yad cəmiyyətin başa düşülməsi və qəbul edilməsidir. Bunu elə mənada anlamıq olar ki, o, öz daxilində dərk edilməz; yalnız müxtəlif cəmiyyətlərlə qarşılıqlı əlaqədə, görüş, dialoq içərisində öz cəmiyyətinin əsasları, xüsusiyyətləri qarşılıqlı və ya açıq anlaşılan olur. Bu deməkdir ki, təhsilli insan mədəni andandır və o mənada özə mədəni mövqelərini, dəyərlərini anlaşıyor və qəbul edir, güzəştə getməyi bacarır, təkcə özünün deyil, həm də özgecni müstəqilliyinin dəyərini dərk edir.

Daha bir təkidli tələb əxlaqi, məsuliyyətli insanın formalaşmasıdır. Həmin tələb bu gün insanın xeyir və şər, özünün həyatda yeri, bilik, təbiətdən, mədəniyyətin tələyindən, öz yaxınlarından məsuliyyətli və s. əxlaqi gerçəklikləri dərk etməsi nöqtəyi-nəzərindən, başqa sözlə, ilk növbədə humanitar cəhətdən qoyulur. Təbiyyət dünyagörüşü müasir mədəniyyət və təhsil vasitəsilə, demək olar ki, hər ikinci adama aşılır, lakin dünyaya humanitar münasibətin əskikliyi gətirdikdə daha çox hiss olunur və ən zəruri ideal kimi dərk edilir.

Təhsil fəlsəfi kateqoriya kimi nəzərdən keçirərək təhsilin cəmiyyətə təsir dərəcəsini müəyyən etmək lazımdır ki, bu, cəmiyyətdə təhsilin funksiyalarının təhlili ilə mümkün olur:

1) Mədəniyyətin cəmiyyətə ötürülməsi və yayılması onların arasında ən önəmli olanıdır. Bunun mənası odur ki, təhsil təsisi vasitəsilə sözün ən geniş mənasında başa düşülən mədəniyyətin dəyərləri (elmi biliklər, incəsənət sahəsində nailiyyətlər, əxlaqi dəyər və normalar, davranış qaydaları, müxtəlif peşələrə şəxs olan təcrübələr və s.) nəsilədən-nəslə ötürülür. Başcəriyyətin tarixi boyunca təhsil biliklərin başlıca mənbəyi, cəmiyyətin maarifləndirilməsinin vasitəsi

olmuşdur. Bunu da unutmamaq olmasın ki, hər xalqın mədəniyyəti öz milli-etnik köklərinə malikdir, buna görə də milli mədəniyyətin və eləcə də onun təkrar edilməz, unikal xüsusiyyətlərinin yaşadılması və qorunmasında təhsil sisteminin müstəsna rolu vardır; sözügedən xüsusiyyətlərdə iştirak edən fərd milli şöhrət və milli psixologiyanın daşıyıcısı olur.

2) Bu cəmiyyətdə hakim olan məqsədlərin, dəyərlərin, həyat ideallarının gənə nəsilə formalaşması. Bu sahədə gənclər cəmiyyətin həyatında fəal iştirak edir, ictimailəşir, sosial sistemə integrasiya edirlər. Öz ana dilinin, vətənin tarixinin, ədəbiyyatının, mədəni-əxlaqi prinsiplərinin öyrənilməsi gənə nəsilə daha tərəfdən qəbul edilməsi dəyərlər sisteminin formalaşması üçün zəmin yaradır; bu sahədə gənə nəsil başa insanları və özlərini başa düşməyi öyrənir, ölkənin şüurlu vətəndaşları olur.

Təhsil sistemi tərəfindən həyata keçirilən uşaqların ictimailəşdirilməsi və təbiiyləndirilməsi prosesinin məzmunu cəmiyyətdə hakim olan dəyər standartları, əxlaq, din, ideologiyadan xeyli çox aslıdır. Sonayədən əvvəlki cəmiyyətlərdə dini təbiiyə məktəb təhsilinin tərkib hissəsi idi. Müasir sənaye cəmiyyətində din (kilsə) dövlətdən ayrılır və formal təhsil sistemi dövlətin nəzarəti altındadır, buna görə dini təhsil və təbiiyə ya əilə çərçivəsində, ya da xüsusi qeyri-dövlət tədris müəssisələrində gerçəkləşdirilir.

3) Sosial seleksiya formal təhsil təsisiatının ən mühüm funksiyalarından biridir. Təhsil prosesinin strukturu əla təşkil edilmişdir ki, artıq ilk mərhələlərdə oxuyan şəxslərə diferensial yanaşmaq imkanı verir (təhsil prosesinin "çətin" deyilən subyektlərə təhsil vermə strategiyasının dəyişdirilməsi, istedadlı və qabiliyyətli olanların havaslandırılması).

4) Sosial və mədəni dəyişiklik

funksiyası müasir təhsil təsisatının üstünlüyüdür.

Yuxarıda bəhs olunan funksiyanın həyata keçirilməsinin ən azı iki mexanizmini ayırırlar:

1. Ali təhsil müəssisələrinin elmi-tədqiqat işi çərçivəsində keçirdikləri elmi tədqiqatlar. Ali məktəb elmi tərəqqiyə yardım etməklə yanaşı, cəmiyyətin mədəni irsinin zənginləşməsi və genişlənməsinə də çox önəmli töhfə verir. Bundan əlavə, universitetlərin sənaye ilə sıx əlaqəsinə görə Qərbi ölkələrdə xas olan elm, ali təhsil və istehsalın inteqrasiyası baş verir və bu inteqrasiya, elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsi ilə nəticələnir.

Universitetlər getdikcə daha çox elmi-tədqiqat mərkəzlərinə çevrilir, dövlət müəssisələri və sənaye şirkətlərinin sifarişləri ilə nəzəri və tətbiqi tədqiqatlar həyata keçirir. Bununla yanaşı, ali təhsil müəssisələrində elmi tədqiqatların inkişaf etməsi ali təhsil sisteminin təkmilləşməsinə zəmin yaradır, çünki yeni elmi fikirlər və kəşflər tədris proqramlarına daxil edilib, mütəxəssislərin keyfiyyətinin artırılmasını təmin edir.

Beləliklə, təhsil təsisatının başlıca təsir istiqamətləri cəmiyyətin mədəni sahəsinə təsiri və öz fəaliyyətini təkmilləşdirməsində ibarətdir. Bununla belə innovasiya texnologiyaları diqqət mərkəzində olur və təhsil islahatı da bunları tətbiq etmək məqsədi ilə aparılır. Bununla bağlı olaraq ali təhsil müəssisələrinin beynəlxalq və xarici iqtisadi fəaliyyət kimi inkişaf istiqaməti xüsusi diqqət kəsb edir.

Rusiyanın təhsil sisteminin vahid Avropa məkanına inteqrasiya çərçivəsində gerçəkləşdirilən bu istiqamət təhsil sahəsində mövcud olan bir sıra məsələlərin həllinə yardım edir.

Təhsil islahatını fəlsəfi cəhətdən nəzərdən keçirərkən təhsil sahəsində ən azı üç əsas meyli xüsusilə qeyd etmək olar.

Birincisi, əsas təhsil paradigmasının bütün dünyada dəyişməyə meylli (klassik təhsil modeli və sisteminin böhranı, təhsil fəlsəfəsi və sosiologiyasında, humanitar elmdə yeni təməl ideyaların inşası, eksperimental və alternativ məktəblərin yaradılması). İkincisi, ali təhsil müəssisəsinin və təhsilin dünya mədəniyyətinə inteqrasiya istiqamətində hərəkət etməsi (ali təhsilin demokratiyası), fasiləsiz təhsil sisteminin yaradılması, təhsilin humanitarlaşması və kompüterləşməsi, təhsil proqramlarının azad seçilməsi, orta və ali məktəblərin müstəqilliyi əsasında müəllimlər, şagirdlər və s. cəmiyyətlərinin meydana gəlməsi. Lakin qeyd olunmuş strategiyanın tərəfdarları üçüncü meyilə xüsusi əhəmiyyət verirlər ki, bu da rus məktəb və təhsil ənənələrinin bərpa olunmasıdır (4, səh. 27).

Lokal birliklərin formalaşmasının indiki mərhələsində, yəqin ki, müstəqilliyin, ayrılığın öhdəsindən gəlməyə diqqət yetirmək lazımdır. Tarixi tələyin ümumiliyini, ərazi, iqtisadi, siyasi və s. ümumiliyinin dərk edilməsi getdikcə böyük rol oynayır. Buna görə də təhsil strategiyalarına bu cür yanaşmanın tərəfdarlarının fikrincə, mədəniyyət və təhsil sahəsinin vəzifəsi məhz bu proseslərin davam etdirilməsidir.

İslahatın ümumi mənası təhsilin cəmiyyətlə əlaqəsinin bərpa olunmasıdır. İslahatlara etiraz edənlər çox vaxt deyirlər ki, bizim yaxşı ənənəmiz var, dəyişməyə gerek yoxdur (5, səh.42). Lakin məsələ orandır ki, təhsilin həm iqtisadiyyat, həm müəssisələr, həm də oxuyan və oxumaq istəyən adamlarla əlaqəsi itirilmişdir.

Təhsildəki böhranı və onun öhdəsindən gəlməsinə dair fəlsəfi doktrinin olmamasını etiraf etməyin özü önəmlidir, ilk öncə alimlərin və ictimaiyyətin bu problemə diqqətinin cəlb edilməsi baxımından əhəmiyyət kəsb edir. Lakin konstruktiv yanaşma: nəinki təhsil fəlsəfəsi sahəsində, həm də təhsil

fəaliyyətinin bütün komponentlərinə və eləcə də bu fəaliyyətin təhsilin bütün səviyyələrində maliyyə, maddi-texniki, kadrlar, elmi-metodik və informasiya təminatına görə təhsil siyasəti və strategiyası sahəsində prioritet problemlərinin və ən başlıcası, işləyə bilən praktikayönümlü konsepsiyaların əsaslandırılması daha çox önəmlidir.

Bu son dərəcə mürəkkəb və çox zəhmət tələb edən məsələlərin həlli kollektiv səylər tələb edir. Bununla bağlı olaraq, ali təhsil müəssisələrinin maliyyələşdirilməsi və elmi potensialından yetərli dərəcədə istifadə olunmaması məsələsinə daha təfərrüatla nəzərdən keçirmək istərdik.

Ölkədə ödənişli təhsilin inkişafı sayəsində, müxtəlif növ ali təhsil müəssisələrinin təhsil xidmətlərinin müştərilərinə cəlb etməkdə rəqabəti artıran təhsil xidmətləri bazarı formalaşmışdır və eyni zamanda hər bir ali məktəbin müasir şəraitdə inkişafı üçün rəqabət mühitinin yaradılmasını faydalılığını aktuallaşdırmışdır. Gələcək demografik vəziyyət, dövlətin mütəxəssislərin hazırlanması üçün sifariş verməsi təhsil müəssisələri arasındakı rəqabəti daha da kəskinləşdirəcək, çünki onlar təhsil xidmətlərinin müştəriyə olan tələbləri qəbul etməyə haqq qazanmalı olacaqlar (4, səh.26).

Bela rəqabət şəraitində mütəxəssislərin hazırlanmasının keyfiyyəti, şübhəsiz, müasir Rusiya ali məktəbinin təhsil fəaliyyətinin aparıcı meyarı olacaq.

Məlumdur ki, təhsil sisteminin ünsürü kimi ali məktəb sosial-mədəni təsisatının, cəmiyyət sivilizasiya yolunda irəlilədikcə rolu artan xüsusi bir növüdür.

İnsanın inkişafı dərəcəsi, cəmiyyətdə mədəniyyət və mənafeyyət səviyyəsi, iqtisadi, elmi-texniki, ictimai-siyasi tərəqqinin templəri, cəmiyyətin idarə edilməsinin effektivliyi məhz dövlətin sosial-təhsil siyasəti və mütəxəssislərin hazırlanması keyfiyyətindən xeyli çox asılıdır. Ali təhsil təsisatı

nın sosial məqsədi bir yandan cəmiyyətin yüksək iqtisadi əmək subyektlərinə olan tələbatı, digər yandan da fərdlərin biliklərin müəyyən spektr və səviyyəsinə uyğunlaşmaya olan tələbatının təmin edilməsindən ibarətdir. Bu gün təhsil təsisatının cəmiyyətin həyatı və tərəqqisində xüsusi, müstəsna yerini sübut etməyə qorak yoxdur. Bununla belə, müasir elm, mədəniyyət və informatikanın əldə edilmiş olan böyük imkanları ilə bunların bütün cəmiyyətin həyatında gerçəkləşdirilməsi arasında meydana gələn çox böyük uyğunsuzluq həm ayrı bir ölkədə, həm də dünya miqyasında yalnız təhsil sisteminin genişlənməsi və keyfiyyət səviyyəsinin qaldırılması əsasında uğurla aradan qaldırılabilir.

Müasir ali təhsilin qarşısında duran vəzifələrdən biri müasir iqtisadiyyatın dəyişən şərtlərinə cavab verə biləcək, yüksək keyfiyyətli təhsil təmin edə biləcək, məzmunların əmək bazarında rəqabətə qəbil olmalarına şərait yarada biləcək təhsil-idarə mexanizminin yaradılmasıdır. Lakin ictimai proseslər sosial statusa, həmçinin əks təsir göstərə bilər.

Tarixdə təsdiq olunmuşdur ki, təhsil cəmiyyətin inkişafını müəyyən edən, cəmiyyət həyatının prioritet dəyərlərindən biridir. Ali məktəbdə şəxsiyyətin inkişafının əsası kimi abet ictimailəşmə prosesini götürsək, dediyimizi belə dəqiqləşdirməyə bilərik: ali məktəbin təhsil fəaliyyətinin məqsədi təhsil keyfiyyətinin inkişafı etdirilməsidir ki, o da effektiv təhsil texnologiyaları, biliyin əldə edilməsi vasitələri kimi təhsil metodlarından; kadrlar potensialı, professor-müəllim heyətinin peşaklığı və ali məktəbin fəaliyyətinin əsas şərti kimi elmi fəaliyyətdən ibarətə asılıdır (6, səh.43).

İnkişafın perspektiv istiqamətlərindən biri ali təhsil müəssisələrinin beynəlxalq və xarici iqtisadi fəaliyyətidir.

Bu istiqamətin əhəmiyyəti aşağıda

Tərbiyə məsələləri**TƏHSİLƏNƏN LƏRLƏ TƏRBIYƏ İŞİNİN TƏŞKİLİ
TEKNOLOGİYALARI**

Şəhla Cəlilzadə,

Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun doktorantı
(Salyan şəhəri)

Ш.Т.Валеревна

**Философия образования
как сформированная область
на основе научных знаний****Резюме**

В статье говорится о философии образования и предстоящих задачах в этой области.

Затрагиваются проблемы комплексного исследования образования в высшей школе; пути совершенствования подготовки выпускников, востребованных на сегодняшний день.

Sh.T.Valeryevna

**Establishment of education philosophy as
a field of science****Summary**

In this article it is noted that education philosophy effects the changes of developing scientific, cultural and moral virtues in the society. Education philosophy is introduced as a process of understanding scientific knowledge which existed as a process of independent sphere of knowledge.

Açar sözlər: tərbiyə texnologiyası, mənavi tərbiyə, qloballaşan dövr, tələbə şəxsiyyəti, məqsədyönlü, planlı, müntəzəkli.

Ключевые слова: образовательная технология, нравственное воспитание, эпоха глобализации, личность студента, целеустремленный, планирующий, организованный.

Key words: educational technology, moral education, the era of globalization, the identity of the student, purposeful, planned, organized.

"Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası"nın həyata keçirilməsi ilə bağlı fəaliyyət planı"nda aydın göstərilmişdir ki, təfəkkürün və şəxsiyyətin inkişafına yönəldilmiş innovativ təlimdə təhsilənlərin fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınmalı, yeni kurikulumlara və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına əsaslanan mexanizmlər yaradılmalıdır. Bu baxımdan müasir dövrdə tərbiyə sisteminin formalaşdırılmasına ciddi ehtiyac olduğu bir zərurət kimi çıxış edir. Əlbəttə, bu, ilk növbədə dünyada baş verən qloballaşma prosesi ilə şərtləndirilməlidir. Artıq ali məktəblərdə bu sahədəki işlər sürətləndirilməyə başlanmışdır. Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunda "Müasir tərbiyə sisteminin vəziyyəti: axtarırlar, problemlər, təkliflər" mövzusunda keçirilən respublika konfransı da məhz bu aktual məsələyə həsr olunmuşdu. Üç istiqamətdə (Təlim-tərbiyə prosesinin elmi-nəzəri və praktik məsələləri; tərbiyənin psixoloji problemləri və onun şəxsiyyətin formalaşmasına təsiri; müasir dövrdə mənavi-əxlaqi tərbiyənin ümumi problemləri) işləyən bölmələrdə müzakirə

olunan 159 tezislin hər biri konkret mövzu ətrafında müəyyən olunan tədqiqat nəticələri bir sahədə dəyərli mənbə kimi əhəmiyyət daşıyır.

Cəmiyyətdə tərbiyənin başlıca vəzifələrindən biri xalqın milli-mənavi dəyərlərindən təsirli vasitə kimi istifadə etməkdir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin problemlə bağlı dediyi konseptual fikirlər bütün dövrlər üçün dəyərlidir: "Mənavi tərbiyə prosesinin elmi təşkili, onun məqsəd və vasitələrinin qarşılıqlı münasibəti məsələləri, əhəlinin müxtəlif sosial və yaş kateqoriyalarının tərbiyəsi xüsusiyyətlərinin aydınlaşdırılması aktual əhəmiyyətə malikdir" (3. səh.105).

Tərbiyə haqqında bütün dövrlərdə nəzəriyyələrin irəli sürülməsinə baxmayaraq onların praktik həllini reallaşdırmaqda texnologiyaların yaradılmasına ehtiyac olmuşdur. Çünki daha yaşlı nəsələ həmişə özünün təcrübəsini, enerjisini, inamını böyüyünə nəslə ötürmək üçün səmərəli yollar, texnologiyalar axtarmaq məcburiyyətində olmuşdur.

Qloballaşan dövrdə tərbiyənin texnologiyasının müasir tələblər səviyyəsində

qeyd olunan bir sıra cəhətlərlə şərtləndirilmişdir. Birincisi, ali təhsil müəssisələrinin beynəlxalq və xarici iqtisadi fəaliyyəti xarici ölkələrin təhsil müəssisələrinin təcrübəsindən faydalanmağa yol açır və bu təcrübə həm vətən, həm də dünya xidmət bazarı üçün mütəxəssislərin hazırlanmasında həyata keçirilə bilər. İkincisi, olduqca mühüm milli ixracat resurslarından olan mövcud təhsil potensialından effektiv istifadə ali təhsil müəssisələrinin fəaliyyətlərinin maliyyələşdirilməsi üçün yeni vasitələr cəlb etməsinə imkan verəcək. Üçüncüsü, Avropa təhsil məkanına inteqrasiya vətən təhsil sahəsinə investisiya vasitələrinin cəlb olunmasına zəmin yaradacaq, bu da, şübhəsiz, aparılan təhsil islahatının məqsədlərinə uyğundur.

Rəyçi: dos. Ə.Əbbasov

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Закон РФ от 10 июля 1992 г. № 3266-1 "Об образовании" (ред. от 23 июля 2008 г.) // СЗ РФ. 1996, №3, с. 150.

2. Фишер М. Философия образования и комплексные исследования образования/М.И.Фишер// Вопросы философии. 1995, № 11, с. 24.

3. Зотов А. Образование в конце XX века (материалы круглого стола) А.Ф.Зотов, В.И.Купцов, В.М. Розин, А.Р.Марков [и др.]. // Вопросы философии. 1997, № 9, с. 27.

4. Григорьева И. Философские аспекты образования. И.Григорьева //Социальные проблемы образования: методология, теория, технологии. Саратов, 1999, с. 27.

5. Александрова Р. Философия образования Российского зарубежья: духовно-нравственные искания /Р.И.Александрова, А.И.Белкин. //Российское зарубежье: образо-

вание, педагогика, культура, 20-50-е годы XX века. Саранск, 2003, с.42.

6. Крикунов А. К анализу концепции образования В.В.Розанова /А.Крикунов // Alma mater. 1998, № 4, с.43.